

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
“ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”

Кузьминчук Наталія Валеріївна

УДК 338.46

**ЕКОНОМІКО–ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
ПОСЛУГ ВИРОБНИЧОГО ХАРАКТЕРУ**

Спеціальність 08.07.01 – економіка промисловості

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків – 2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському державному економічному університеті
Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор

Внукова Наталія Миколаївна,

Харківський державний економічний університет,
професор кафедри фінансів.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор

Дикань Володимир Леонідович,

Харківська державна академія залізничного транспорту,
завідувач кафедри економіки підприємства і організації
виробництва;

кандидат економічних наук

Горбунов Микола Петрович,

Національний технічний університет “Харківський
політехнічний інститут”, доцент кафедри
менеджменту та інжинірингу.

Провідна установа: Інститут економіки промисловості НАН України,

відділ проблем регіональної економіки, м. Донецьк.

Захист дисертації відбудеться “15” травня 2002 р. о 13-00 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради К 64.050.02 в Національному технічному університеті “Харківський політехнічний
інститут” за адресою: 61002, м. Харків, вул. Фрунзе, 21.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного технічного університету
“Харківський політехнічний інститут” за адресою: 61002, м. Харків, вул. Фрунзе, 21.

Автореферат розісланий “05” квітня 2002 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

О.М. Гаврись

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Протягом двох останніх десятиріч сфера послуг є одним з найбільш перспективних секторів світової економіки. Ринок послуг виробничого характеру (послуг, виробничих послуг) є важливою складовою економіки багатьох країн світу, і для цього є вагомі підстави. В умовах ринкової економіки виявляється одна з головних закономірностей суспільного розвитку – випереджаюче зростання сфери послуг у порівнянні з матеріальним виробництвом і розширення її господарських позицій. Специфічною особливістю сучасного етапу розвитку ринку послуг в Україні є деяке його похвалення, обумовлене появою ознак подолання кризових явищ в економіці. Збереження позитивних тенденцій можливе лише за умови проведення зваженої економічної політики, що потребує відповідного економіко–організаційного забезпечення, зокрема, поглиблення досліджень розвитку сфери послуг у промисловості.

При вирішенні теоретичних та практичних проблем розвитку послуг в промисловості автор керувався науковими дослідженнями відомих вчених–економістів: О. Амоші, Н. Внукової, О. Гаврилюка, Л. Демидової, В. Кардаша, Р. Колегаєва, О. Кочерги, В. Куценко, В. Маркової, А. Мельник, І. Продіуса, В. Рибалкіна, І. Семеняк, А. Челенкова, Г. Швиданенко, В. Юхименко, А. Яковлева, П. Друкера, Ф. Котлера, В. Фучса та ін. Але існуючі теоретичні розробки та підходи до вирішення цієї проблеми охоплюють лише окремі аспекти розвитку виробничих послуг, тому існує потреба в її комплексному вивченні та дослідженні.

У наукових розробках цієї теми недостатньо відображено нові тенденції та явища, притаманні економіці України. Сфера послуг і дотепер є однією з найменш розвинутих сфер суспільного виробництва в країні і значно відстає за своїми масштабами від світового рівня. Актуальність теми дослідження посилюється збільшенням попиту на аналітичні дослідження результатів діяльності промислових підприємств та галузей сектора виробничих послуг, першочерговою потребою у нових теоретичних висновках щодо його стану. Виникає об'єктивна необхідність подальшого розвитку й удосконалення цієї сфери. Створення передумов для активізації промислової сфери послуг є необхідною умовою для подолання кризи, забезпечення стабілізації і зростання економіки. Таким чином, розробка і використання на практиці теоретичних основ економіко–організаційного забезпечення розвитку послуг виробничого характеру буде сприяти підвищенню ефективності промислового виробництва та рівня обслуговування на промислових підприємствах, слугуватиме важливим чинником поліпшення виробничих послуг на ринку України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження є складовою частиною науково–дослідницьких тем: “Організаційні аспекти розвитку економічної діяльності промислових підприємств” (держ. реєстр. № 0101U002374) та “Управління розвитком підприємств у ринковій економіці” (держ. реєстр. № 0101U001965), які виконано за участю автора.

Мета і задачі дослідження. Дисертаційне дослідження спрямоване на комплексне вивчення розвитку послуг виробничого характеру в промисловості та викликане необхідністю системного дослідження можливостей і напрямів їх удосконалення, а також раціональної організації розвитку послуг виробничого характеру на промислових підприємствах України. Метою дисертаційного дослідження є розробка теоретичних основ, методичних рекомендацій і практичних пропозицій щодо створення дієвого економіко–організаційного забезпечення розвитку послуг виробничого характеру в умовах трансформаційної економіки.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних задач:

теоретично обґрунтувати і визначити на основі системного підходу поняття “послуга виробничого характеру”, розглянути та упорядкувати її класифікаційні ознаки та уточнити сутність “організаційного забезпечення розвитку” з метою встановлення основних напрямів, методів удосконалення та побудови системи економіко–організаційного забезпечення розвитку послуг виробничого характеру;

розробити комплекс методичних підходів до розрахунку аналітичних показників, які характеризують стан та перспективи розвитку послуг виробничого характеру у промисловості в умовах трансформаційної економіки;

оцінити вплив форми власності промислових підприємств на основні характеристики розподілу обсягів надання виробничих послуг (з використанням статистичних методів) на сучасному етапі розвитку економіки;

визначити характер розвитку підприємств промисловості щодо надання послуг виробничого характеру на основі інтегральної оцінки темпів економічного розвитку з урахуванням особливостей і специфіки їх функціонування в умовах ринку;

розкрити роль діючої системи стандартизації промислових підприємств з використанням основних нормативних технічних документів, дати пропозиції щодо термінів і визначень понять, пов’язаних зі стандартизацією послуг виробничого характеру, для стимулювання формування та впровадження у роботу підприємств промисловості стандартизованих положень щодо надання послуг;

розглянути економіко–організаційні засади забезпечення розвитку послуг виробничого характеру за допомогою сукупності методів, засобів та заходів, що сприяють якісним, кількісним і структурним змінам у діяльності промислових підприємств.

Об’єктом дослідження є розвиток послуг виробничого характеру.

Предметом дослідження виступає система економіко–організаційного забезпечення розвитку послуг виробничого характеру в промисловості.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених задач у процесі дисертаційного дослідження було використано методи: *логічного узагальнення, аналізу та синтезу, порівняння* —

для обґрунтування необхідності уточнення наукових понять “послуга виробничого характеру” та “організаційне забезпечення розвитку”; *системний підхід* — для визначення складових процесу економіко–організаційного забезпечення розвитку виробничих послуг; *математичної статистики, кореляції та графічний метод* — при здійсненні аналізу та оцінки стану надання послуг виробничого характеру; *анкетування* з метою визначення параметрів конкурентоспроможності виробничих послуг.

Інформаційною базою дослідження є наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених (економістів) з питань розвитку сфери послуг, закони України, нормативні документи, матеріали науково–практичних конференцій. Основні положення, висновки та пропозиції базуються на використанні й узагальненні фактичних даних статистичної звітності функціонування промислових підприємств Харківського регіону, які надають послуги виробничого характеру, за 1999–2000 рр. та окремих підприємств м. Конотопа Сумської області та м. Харкова.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні нових підходів до економіко–організаційного забезпечення розвитку послуг виробничого характеру на промислових підприємствах. Дисертантом сформульовані наступні основні положення, що відображають особистий внесок автора у розробку даної теми і виносяться на захист:

вперше:

запропоновано систему показників: коефіцієнт монополізації, коефіцієнт освоєння ринку та коефіцієнт “розвитку” надання послуг виробничого характеру промисловими підприємствами різних форм власності, з урахуванням яких розроблено методику та побудовано алгоритм оцінки розвитку промислового ринку послуг виробничого характеру;

доведено наявність експоненціального закону розподілу промислових підприємств за групами по значеннях обсягів надання виробничих послуг всіх форм власності на основі методики та алгоритму оцінки ринку послуг виробничого характеру щодо розподілу підприємств;

удосконалено:

поняття “послуга виробничого характеру” як найважливішої складової сфери послуг на структурному рівні із визначенням її класифікаційних ознак та економічну сутність “організаційного забезпечення розвитку” на основі структурного аналізу та узагальнення наукових позицій;

методичний підхід до інтегральної оцінки темпів економічного розвитку, який базується на впровадженні ряду показників економічного розвитку, що дозволяють дати якісну оцінку рівня розвитку економічних процесів промислових підприємств, зокрема процесу “екстерналізації” послуг, з метою визначення і обґрунтування подальших напрямів підвищення ефективності других та характеру розвитку перших у сфері виробничих послуг;

дістало подальший розвиток:

організаційне забезпечення стандартизації як основи удосконалення визначення термінології зі стандартизації стосовно надання послуг виробничого характеру промисловими підприємствами; економіко–організаційне забезпечення розвитку послуг виробничого характеру за основними напрямками та показниками діяльності промислових підприємств, що сприяє позитивним змінам у промисловості і створює умови для розвитку системи надання виробничих послуг.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що запропоновані методичні підходи та теоретичні узагальнення можуть слугувати науково–теоретичною основою для розширення досліджень з проблем розвитку та підвищення ефективності промислової сфери послуг, що сприяє стабілізації економіки в цілому. Теоретичні положення дисертації зі стандартизації доведені до рівня практичних рекомендацій, які можуть бути використані промисловими підприємствами.

Розроблені методичні засади аналізу і оцінки розвитку промислового ринку послуг виробничого характеру створюють підґрунтя для формування і реалізації ефективного процесу економіко–організаційного забезпечення розвитку сфери послуг. Система показників, яка запропонована в роботі, дозволяє підвищити науковий рівень управлінських рішень в сфері надання виробничих послуг промисловими підприємствами.

Запропоноване автором “Положення про надання послуг виробничого характеру” використовується у ВАТ “Конотопський арматурний завод” під час прийняття практичних рішень з питань економіко–організаційного забезпечення розвитку виробничих послуг (акт впровадження № 48/2828 від 25.12.2000 р.).

Дослідження пов’язане з реалізацією Управлінням промисловості, транспорту і зв’язку Харківської облдержадміністрації Програми розвитку моторобудування в Україні (довідка №759 від 8.11.2000 р.) та використані відділом сприяння розвитку підприємництва при реалізації регіональної комплексної програми підтримки розвитку малого підприємництва в Харківській області на 1999-2000 роки (довідка № 02-5/1813 від 08.11.2000 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною завершеною науковою роботою. Викладені в ній положення, розрахунки, запропоновані методики, сформульовані рекомендації та наукові результати отримані на основі особистих досліджень автора, вивчення практики роботи промислових підприємств, які надають послуги виробничого характеру.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та практичні результати дослідження доповідались, обговорювались і були схвалені на першій міжвузівській науково–практичній конференції “Проблеми активізації регіональної інвестиційної політики в сучасних умовах” (17–18 лютого 2000 р., м. Дніпропетровськ), XI міжнародній науково–практичній конференції “Стратегія економічного розвитку в умовах глобалізації” (4–6 квітня 2000 р., м. Чернівці), II міжнародній науково–практичній конференції “Дослідження та оптимізація економічних процесів (Оптимум – 2000)” (13–15 листопада 2000р., м. Харків), IV науково–практичній конференції молодих економістів “Сучасні

проблеми розвитку виробництва” (13 грудня 2000р., м. Харків), XII міжнародній науково–практичній конференції “Стратегічні пріоритети розвитку регіонів в системі економічної політики в Україні” (3–4 квітня 2001 р., м. Чернівці), міжвузівській науково–практичній конференції “Проблеми рівноваги економічних систем в умовах ринкової трансформації” (27 квітня 2001 р. м. Харків), III міжнародній науково–практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених “Системний аналіз та інформаційні технології” (1–3 липня 2001 р., м. Київ).

Публікації. Основні положення, теоретичні висновки і практичні рекомендації дисертації знайшли відображення в 17 наукових працях, загальним обсягом 13,55 д.а., особисто автору належить 11,18 д.а., з них 1 — монографія обсягом 8,0 д.а., в якій особисто автору належить 7,1 д.а.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і семи додатків, які викладено на 16 сторінках. Загальний обсяг роботи — 219 сторінок друкованого тексту, у тому числі 36 таблиць і 28 рисунків. Список використаних джерел налічує 186 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** розкрито актуальність теми дисертації; сформульовано мету, задачі, предмет та об’єкт дослідження; розкрито наукову новизну отриманих результатів, їх теоретичне значення та практичну цінність.

У першому розділі – **“Теоретичні аспекти та розвиток послуг виробничого характеру у промисловості”** – узагальнено наукові джерела, які розкривають передумови виникнення послуг, структурний склад та ключові компоненти функціональних основ послуги, уточнено поняття “послуга виробничого характеру”; розглянуто інформаційне забезпечення процесу оцінки розвитку послуг виробничого характеру у промисловості; проаналізовано стан та перспективи розвитку виробничих послуг у промисловості Харківського регіону за 1999-2000 рр.

Сьогодні вже не викликає сумніву те, що сфера послуг виробничого характеру в багатьох країнах набуває вирішального значення у національних економіках. Збільшується її вплив на весь процес суспільного відтворення.

В економічній літературі немає однозначного тлумачення, як стосовно поняття “послуга”, так і досліджуваного терміну — “послуга виробничого характеру”. Так, виникає багато відтінків у судженнях. Насамперед таке положення обумовлене відсутністю в дослідженнях вчених єдиного погляду на визначення і склад послуги. Кожний дослідник вважає своїм обов’язком додати до цього поняття щось нове.

Структурний склад терміну “послуга” дозволяє виявити особливості, які притаманні послугам виробничого характеру. Концептуально послуга виробничого характеру може

розглядатися як вид робіт у виробничій діяльності. Умови надання послуг виробничого характеру визначаються корисним ефектом для споживача, який є результатом конкретної виробничої діяльності за окремим видом послуг. В економіці послуги виробничого характеру можна охарактеризувати як виробництво на замовлення. Важливою рисою послуг виробничого характеру є їх спрямованість на задоволення потреб інших осіб (споживачів, підприємств). У повсякденному житті відбувається постійне користування послугами, речами і товарами як предметами споживання, зокрема виробничими послугами. Багато потреб задовольняються безпосередньою доцільною діяльністю, живою працею, корисний ефект якої і є не що інше, як споживча вартість послуги, реальне благо, корисність послуги.

Як суспільно корисний процес праці, послуга виробничого характеру має визначену споживчу форму. Корисний ефект цієї діяльності є споживча вартість послуги, що являє собою матеріальний субстрат суспільних відносин. Виходячи з проведеного аналізу, **послугу виробничого характеру** визначено як *вид робіт у виробничій діяльності підприємства (виробника) на основі добровільної взаємодії між виробником та споживачем, у процесі якої може створюватися матеріальний продукт або поліпшуватися якість чи споживча вартість існуючого матеріального продукту, а результати виражаються в корисному ефекті, вигоді, задоволенні потреб споживача (підприємства).*

В ринковій економіці передбачається наявність різноманітних форм власності, на базі яких побудовані всі організаційні типи підприємств. Оцінка тенденцій розвитку послуг виробничого характеру на промислових підприємствах (понад 200) Харківського регіону (табл. 1) виконана за формами власності.

Таблиця 1

Показники надання послуг виробничого характеру та випуску продукції промисловими підприємствами Харківського регіону

Організаційно–правова форма діяльності	Ознака типу підприємства за формою власності, ν	Обсяги наданих послуг та випуску продукції						Кількість підприємств, які надають послуги						Темпи змін показників за роками: 2000/1999		
		Обсяг наданих послуг виробничого характеру, млн. грн.		Обсяг випуску продукції, млн. грн.		Питома вага наданих виробничих послуг в обсязі випуску продукції, %		Кількість підприємств, які надали послуги виробничого характеру, од.		Загальна кількість підприємств промисловості, од.		Питома вага підприємств, які надали послуги, в загальній кількості підприємств, %		обсягу наданих послуг виробничого характеру, %	питомої ваги наданих виробничих послуг в обсязі випуску продукції, %	кількості підприємств, %
		1999	2000	1999	2000	1999	2000	1999	2000	1999	2000	1999	2000			
Колективне підприємство	1	1,61	1,07	20,43	31,71	7,87	3,37	10	16	36	45	27,8	35,6	66,45	42,82	160,00
Відкрите акціонерне товариство	2	39,59	155,26	1322,88	1908,24	2,99	8,14	77	69	180	180	42,8	38,3	392,17	272,24	89,61
Закрите акціонерне товариство	3	4,59	15,59	621,92	1569,72	0,74	0,99	28	45	112	131	25,0	34,3	339,65	133,78	160,70
Товариство з обмеженою відповідальністю	4	8,77	9,23	169,10	377,33	5,19	2,45	20	23	85	111	23,5	20,7	105,25	47,21	115,00
Дочірнє підприємство	5	1,38	1,39	38,85	28,91	3,55	4,81	23	19	51	47	45,1	40,4	100,72	135,49	82,60
Державне підприємство	6	180,55	127,72	1418,29	910,19	12,73	14,03	45	50	73	65	61,6	76,9	70,74	110,21	111,11
Державне комунальне підприємство	7	0,325	10,56	201,85	206,19	0,16	5,12	2	5	9	11	22,2	45,5	3249,2	3200,00	250,00
Разом	—	236,815	320,82	3793,32	5032,29	—	—	205	227	546	590	37,0	38,0	—	—	—

При дослідженні обсягів надання послуг вихідними даними послужили показники статистичної звітності промислових підприємств Харківського регіону за 1999–2000 рр., які подаються щомісяця за формою 1–П підприємствами усіх форм і видів власності. На підприємствах всіх форм власності досить значними темпами відбувається зростання питомої ваги послуг виробничого характеру в загальному виробництві. Щодо товариств з обмеженою відповідальністю, які мали у 1999 році другу позицію з цього показника після державних підприємств, то у 2000 році в них удвічі скоротився цей показник. Це свідчить про те, що такі підприємства зменшують виробничу обслуговуючу діяльність. В процесі дослідження доведено, що застосування традиційних методів аналізу інколи є недостатнім для об'єктивної оцінки ринку виробничих послуг, тому існує потреба пошуку нових методів оцінки стану та розвитку послуг виробничого характеру промислових підприємств.

Аналіз сучасних тенденцій економічного прогресу та реальних показників щодо надання послуг виробничого характеру в промисловості Харківського регіону показує, що саме сфера виробничих послуг є однією з найбільш важливих чинників у становленні та розвитку трансформаційної економіки.

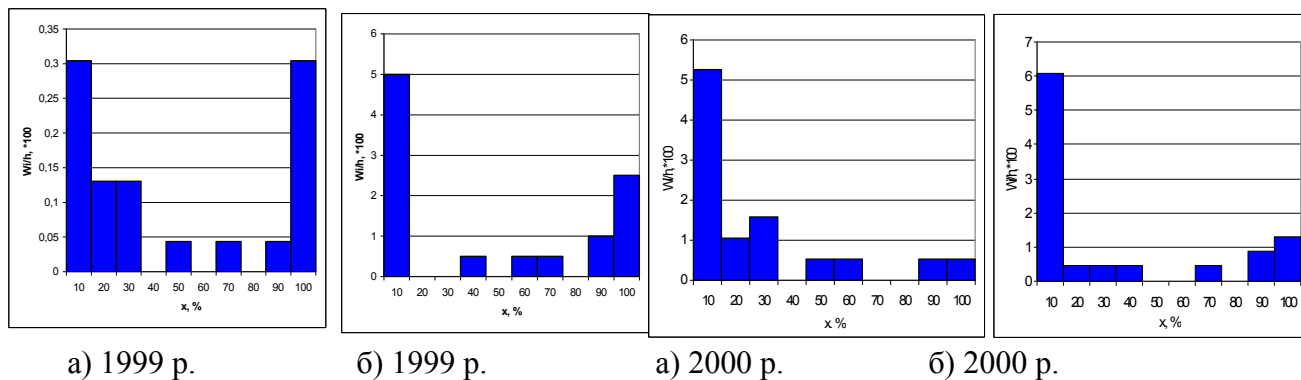
У другому розділі – **“Удосконалення методичного забезпечення аналізу стану та розвитку послуг виробничого характеру промислових підприємств”** – викладено методичний підхід проведення комплексного аналізу стану надання послуг виробничого характеру промисловими підприємствами, зокрема Харківського регіону.

Автором запропоновано методичний підхід до оцінки ринку виробничих послуг на основі розподілу промислових підприємств. Найбільш прийнятним показником для аналізу промислового ринку послуг є питома вага обсягу надання послуг у загальному обсязі виробництва (надалі x), який поділявся на 10 інтервалів рівномірної довжини, що відповідає нормам статистичного аналізу для побудови розподілу. Загальна методика аналізу розподілу досліджуваної величини (x) за формами власності складається з визначення відносної частоти (W_i) приналежності підприємств певної форми власності (n_i) до загальної кількості підприємств (n_0) у кожному інтервалі (h) та статистичних характеристик розподілу: вибіркової середньої; вибіркової дисперсії; виправленого середньоквадратичного відхилення. Визначення закону розподілу підприємств за показником питомої ваги надання послуг виробничого характеру в загальному обсязі виробництва та виділення трьох груп промислових підприємств за цим показником (рис. 1).

До першої групи віднесено промислові підприємства, діяльність яких спрямована на виробництво і які надають мало або практично не надають послуг виробничого характеру. Це найбільша за питомим обсягом група, до якої належить від 60% до 90% промислових підприємств, які надають послуги у незначному обсязі. Друга за питомим обсягом (7 – 30% від загальної кількості підприємств) група — це промислові підприємства, які спеціалізуються на наданні

послуг. Третя група об'єднує підприємства, які поряд з виробництвом власної продукції у значному обсязі надають послуги виробничого характеру. Це невелика за обсягом група: серед загальної кількості підприємств, які досліджувалися, вона складає 5%.

Проведений аналіз за запропонованою методикою дозволив обґрунтувати доцільність використання статистичних методів для оцінки стану ринку виробничих послуг у промисловості та довів наявність експоненціального закону, який притаманний розподілу підприємств всіх форм власності.

а) дочірні підприємства; б) товариства з обмеженою відповідальністю.

Рис. 1. Гістограма відносної частоти розподілу підприємств за питомим обсягом надання послуг виробничого характеру в розрізі форм власності

Автором розроблено методичний підхід щодо оцінки розвитку промислового ринку послуг виробничого характеру, алгоритм якого наведено на рис.2. Результати аналізу промислових підприємств за показниками та динаміка змін, які відбуваються на промисловому ринку послуг виробничого характеру Харківського регіону за формами власності у 1999–2000 рр., подано в табл. 2.

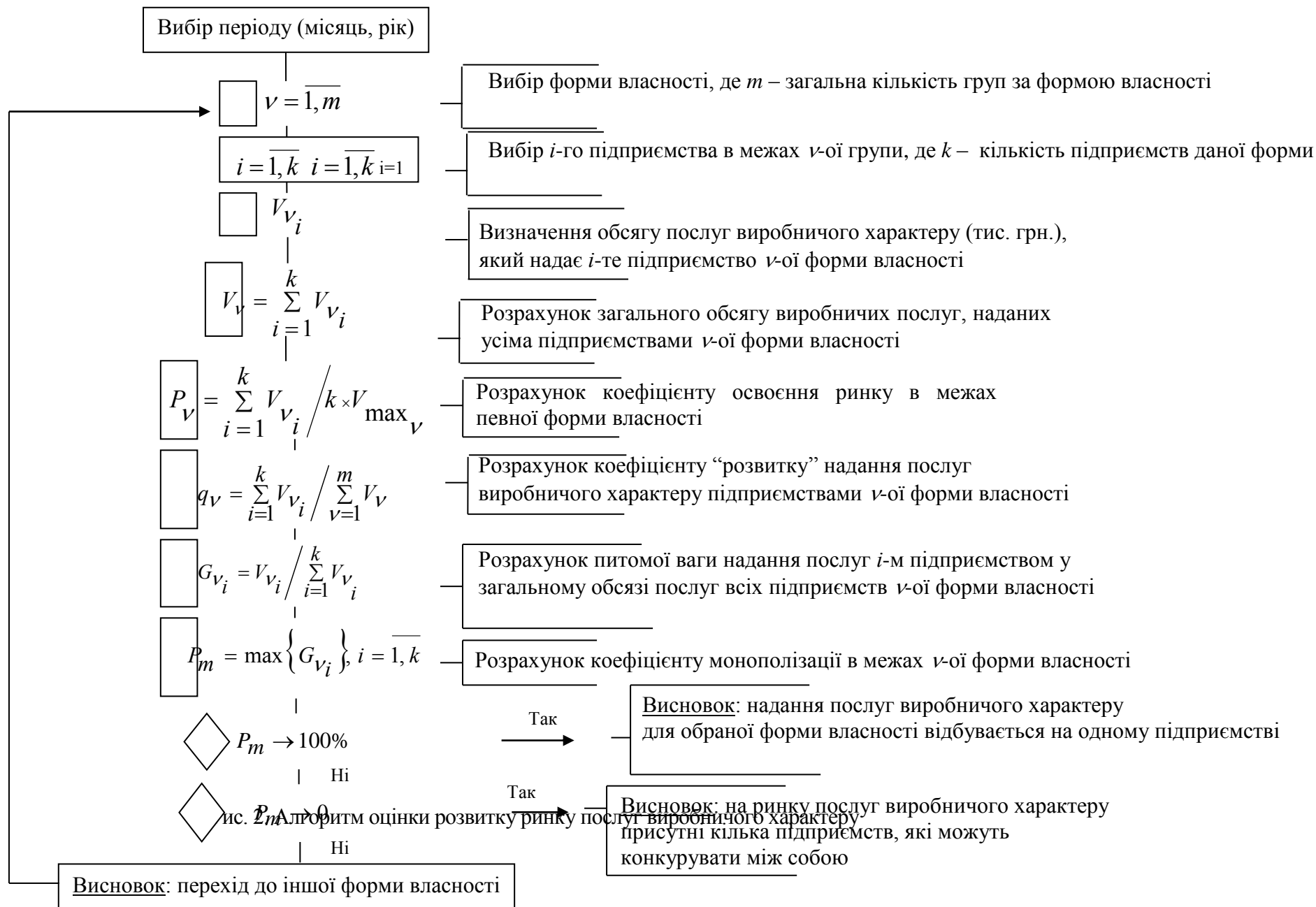
Таблиця 2

Характеристика ринку послуг виробничого характеру промислових підприємств Харківського регіону за окремими організаційно–правовими формами діяльності

Організаційно–правова форма діяльності	Коефіцієнт освоєння ринку, P_v		Коефіцієнт “розвитку”, q_v		Коефіцієнт монополізації, P_m	
	1999	2000	1999	2000	1999	2000
Відкрите акціонерне товариство	0,07	0,06	0,17	0,11	0,2	0,2
Закрите акціонерне товариство	0,12	0,08	0,02	0,06	0,3	0,3
Товариство з обмеженою						

відповідальністю	0,2	0,09	0,04	0,03	0,2	0,5
Дочірнє підприємство	0,17	0,18	0,01	0,0045	0,2	0,3
Державне підприємство	0,04	0,04	0,77	0,798	0,6	0,5

Результати, наведені в табл.2, дозволять на основі розрахованих показників оцінити стан та простежити зміни, які відбуваються на промисловому ринку послуг. Аналіз обсягів надання виробничих послуг промисловими підприємствами дає можливість більш обґрунтовано підійти до визначення ресурсів для розвитку промисловості, зокрема щодо надання послуг.

У третьому розділі – “**Розробка економіко–організаційних засад розвитку послуг виробничого характеру**” – наведено термінологію зі стандартизації щодо надання виробничих послуг промисловими підприємствами; уточнено поняття “організаційне забезпечення розвитку”; запропоновано економіко–організаційне забезпечення розвитку виробничих послуг за основними напрямками діяльності промислових підприємств на основі результатів аналізу, статистичних та економічних показників; розроблено методичний підхід до інтегральної оцінки темпів економічного розвитку промислових підприємств за показником надання послуг.

Промисловий ринок послуг, як і всі структури трансформаційної економіки, формується і розвивається за участю наявного економіко–організаційного забезпечення, яке склалося або складається під впливом як визначених, так і не детермінованих дій державних і ринкових структур. Правомірно виникає необхідність у визначенні терміну “організаційне забезпечення розвитку”, який є важливою складовою впливу на стан та зміни у послугах виробничого характеру окремо, та сфери послуг у промисловості – в цілому. **Організаційне забезпечення розвитку** визначається автором як *сукупність процесів і дій за допомогою сукупності методів, засобів та заходів, що сприяють якісним, кількісним і структурним змінам у промисловості і створюють умови для реалізації мети розвитку у системі надання послуг виробничого характеру.*

Сучасний стан послуг виробничого характеру в Україні характеризується як кількісними, так і якісними змінами, які відбуваються в промисловості і свідчать про підвищення ролі послуг, зокрема виробничого характеру. Перші виявляються в збільшенні відносної частки послуг у структурі валового внутрішнього продукту, зокрема в їхній матеріально-технічній основі. Якісні зміни у сфері послуг пов'язані насамперед із розширенням їхнього переліку, появою поряд із традиційними нових послуг. Динамічні зміни в структурі послуг обумовлені низкою причин. Основними з них, що вплинули на посилення ролі послуг і розширення цієї сфери діяльності, є: структурні зміни в українській економіці, науково-технічний прогрес, інтернаціоналізація послуг. Структурні зміни в економіці пов'язані з частковою перебудовою державного сектора в приватний, що призвело до звільнення значної частини робочої сили з державних підприємств.

Об'єктивні закони розвитку техніки і промисловості неминуче ведуть до стандартизації, яка є запорукою найбільш високої якості продукції. Для створення “Положення про надання послуг виробничого характеру” автором використано підхід до функціонального IDEF–моделювання, яке спрямоване на збільшення продуктивності в промисловості за рахунок більш глибокого дослідження провідних характеристик виробництва. Стандартизація необхідна для вибору оптимальних рішень з розвитку послуг виробничого характеру. Загальний рівень культури володіння будь–якою сферою діяльності об'єктивно обумовлює виникнення стандартних підходів.

Рівень економічної ефективності дає уявлення про те, ціною яких витрат можливо досягнення економічного ефекту. У роботі дістав подальший розвиток методичний підхід до

інтегральної оцінки темпів економічного розвитку послуг виробничого характеру промислових підприємств. Результати відповідних розрахунків подано у табл.3. Спочатку визначається індекс змін обсягів надання виробничих послуг ($I_{ВП}$), індекс змін витрат на їх надання на підприємствах (I_C); коефіцієнт ефективності надання послуг виробничого характеру (K_e) промисловими підприємствами та індекс ефективності надання виробничих послуг (I_{K_e}), який визначається за формулою:

$$I_{K_e} = \frac{K_{e_{i+1}}}{K_{e_i}} \cdot \quad (1)$$

Коефіцієнт ефективного розвитку (d) визначається за формулою:

$$d = \frac{I_{K_e}}{I_C} \cdot \quad (2)$$

Коефіцієнт ефективного розвитку повинен бути більше 1. Слід відзначити, що надання послуг виробничого характеру розвивається з економічної точки зору тільки у тих випадках, коли зростання ефективності випереджає зростання витрат. Чим більше значення коефіцієнту ефективного розвитку, тим вищий ступінь інтенсифікації надання виробничих послуг, тим більш прогресивним є розвиток промислових підприємств.

Таблиця 3

Інтегральні показники, які характеризують темпи економічного розвитку послуг виробничого характеру на промислових підприємствах Харківського регіону різних форм власності

Назва підприємства	$I_{ВП}$	I_C	$K_{e(2000)}$	$K_{e(1999)}$	I_{K_e}	d	Характер розвитку
ДП Харківський машинобудівний завод "ФЕД"	1,70	1,28	1,82	1,37	1,33	1,04	Переважно інтенсивний, прогресивний
Харківський державний приладобудівний завод ім. Т.Шевченка	1,44	1,31	1,70	1,56	1,09	0,83	Переважно екстенсивний, менш прогресивний
ВАТ "Харківський підшипниковий завод"	1,17	0,85	1,62	1,18	1,37	1,61	Інтенсивний, най-більш прогресивний
ЗАТ "Харківський завод транспортного устаткування"	24,1	2,78	14,0	1,62	8,65	3,11	Переважно інтенсивний, прогресивний

З табл. 3 видно, що найбільший ступінь інтенсифікації виробничих послуг має місце на ДП "Харківський машинобудівний завод "ФЕД", ЗАТ "Харківський завод транспортного устаткування" та Харківському державному приладобудівному заводі ім. Т. Шевченка. Одержані результати дозволили виявити основні типи розвитку промислових підприємств з надання послуг

виробничого характеру Харківського регіону. Таким чином, перспективним способом формування варіантів розвитку підприємств є використання статистичних методів аналізу їх функціонування, на основі яких можна встановити залежність між результативним показником роботи підприємств та структуроутворюючим елементом, яким є послуги виробничого характеру.

Як показник роботи підприємств було обрано показник обсягу реалізації продукції. Визначивши залежність обсягу реалізованої продукції від обсягу послуг виробничого характеру $y=f(x)$, встановлено вплив змін в обсягах надання послуг на зміни загального обсягу реалізації продукції на промислових підприємствах.

Для вирішення поставлених завдань за даними статистичної звітності з використанням стандартного пакету Statgraf знайдено кореляційну залежність між обсягом реалізації продукції та обсягом надання послуг виробничого характеру за всіма промисловими підприємствами Харківського регіону та за групами підприємств, які відрізняються формою власності. Знайдені статистичні залежності дають можливість сформулювати завдання щодо розвитку промислових підприємств. В результаті аналізу встановлено, що найбільшу тісноту зв'язку зазначених вище показників мають дочірні підприємства ($R^2=0,97$), на яких майже весь розкид обсягу реалізації зумовлений впливом змін обсягу надання виробничих послуг. Це підкреслює подальший розвиток процесу “екстерналізації” послуг шляхом створення дочірніх підприємств.

При становленні ринкової економіки, насиченої трансформаційними процесами, можливе постійне реформування організаційної структури підприємства, тобто виділення нових організаційних елементів. Розширення позицій і структурне ускладнення сфери послуг виникає як у результаті появи нових виробництв, так і шляхом “екстерналізації” послуг — виділення у самостійні ланки господарської структури операцій, які раніше були складовою частиною виробництва; зосередження уваги виробництв на ключових компетенціях і виведення назовні (передача третій стороні) інших господарських функцій.

Розроблені методичні основи оцінки промислового ринку послуг з використанням статистичної звітності спрямовані на удосконалення обробки статистичної інформації відповідно до державної “Програми реформування статистики України”.

ВИСНОВКИ

1. Нова парадигма соціально–економічних відносин, що формуються в Україні в період трансформаційної економіки, потребує активізації теоретичних досліджень та розробки практичних рекомендацій щодо вирішення проблеми економіко–організаційного забезпечення розвитку послуг виробничого характеру на промислових підприємствах, елементи якого б

враховували особливості діяльності і необхідність створення умов прискореної їх адаптації до вільної ринкової конкуренції.

2. Поставлена і вирішена актуальна наукова задача, яка полягає в розробці науково–методичних і практичних підходів для удосконалення оцінки промислового ринку послуг виробничого характеру та показників, які характеризують стан та перспективи розвитку виробничих послуг промислових підприємств Харківського регіону.

Визначено взаємозв'язок розподілу підприємств за групами та формами власності шляхом використання запропонованої методики оцінки впливу форми власності на параметри розподілу. За результатами аналізу зроблено висновок, що *ні форма власності, ні група*, до якої належить підприємство, суттєво *не впливають на параметр експоненціального розподілу* (для підприємств, які в однаковій мірі надають послуги виробничого характеру і випускають продукцію, розподіл відповідає рівномірному закону). Проведений порівняльний аналіз промислових підприємств Харківського регіону, які надають послуги виробничого характеру, дозволив оцінити наявність потенційних можливостей промислових підприємств щодо розвитку сфери виробничих послуг.

3. Запропоновано систему показників (коефіцієнтів), які всебічно характеризують рівень розвитку виробничих послуг на сучасному рівні, з урахуванням яких розроблено методику оцінки розвитку промислового ринку виробничих послуг, визначено послідовність розрахунку цих показників, які можуть бути використані керівниками підприємств для аналізу ринку послуг на рівні регіону й України та подано алгоритм цієї методики.

4. Удосконалено методичний підхід до інтегральної оцінки темпів економічного розвитку з метою визначення економічної ефективності та характеру розвитку промислових підприємств, який дозволяє простежити розвиток виробничих послуг у динаміці та виявити характер розвитку промислового підприємства. Показано, що “екстерналізація” послуг як якісно нове явище у створенні самостійних організаційних структур з надання послуг, виділених із виробництва супроводжується терціалізацією робочої сили, тобто переходом її у сферу послуг, що певною мірою вирішує проблему кадрового забезпечення розвитку цієї сфери.

5. Розроблено теоретичні підходи та рекомендації до стандартизованих термінів щодо послуг виробничого характеру, які можуть бути використані як науковцями в процесі теоретичних досліджень, так і спеціалістами промислових підприємств для вдосконалення діяльності з надання цих послуг.

6. У роботі дістало подальший розвиток економіко–організаційне забезпечення розвитку послуг виробничого характеру за основними напрямками діяльності промислових підприємств на основі результатів аналізу, статистичних та економічних показників шляхом розробки засобів та заходів щодо використання сучасних методів у спрямуванні дій учасників ринку на впровадження якісних, кількісних та структурних змін на ньому.

Загальний процес економіко–організаційного забезпечення розвитку ринку послуг відображає макро- і мікроекономічні зміни, які відбуваються в економіці і відбиває інтереси основних суб’єктів ринку в безперервному вдосконаленні задоволення потреб споживачів у послугах, зокрема виробничого характеру.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у фахових виданнях:

1. *Внукова Н.М., Кузьминчук Н.В.* Економіка виробничих послуг: Монографія. – Х.: ТОВ “Модель Всесвіту”, 2001. – 128 с. – 8,0 др. арк., із яких особисто автору належить 7,1 др. арк..
2. *Кузьминчук Н.В.* Теоретичні основи визначення терміну “послуга виробничого характеру” // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна: Економічна серія. – 2001. – №508. – С. 48–53. – 0,34 др. арк..
3. *Внукова Н.М., Кузьминчук Н.В.* Організаційне забезпечення стандартизації послуг виробничого характеру // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2000. – № 3. – С. 27–31. – 0,6 др. арк., із яких особисто автору належить 0,3 др. арк.; автор особисто пропонує стандартизовані терміни щодо послуг виробничого характеру.
4. *Внукова Н.М., Кузьминчук Н.В.* Сфера інформаційних послуг в промисловій економіці // Вісник ХДЕУ. – 2000. – № 3. – С. 49–52. – 0,28 др. арк., із яких особисто автору належить 0,14 др. арк.; автор виділяє основні задачі, вирішення яких прискорить розвиток сфери послуг.
5. *Кузьминчук Н.В.* Методика оцінки ринку послуг виробничого характеру на основі закону розподілу // Вісник ХДПУ. – 2000. – Вип. №122. – Ч.1. – С.101–105. – 0,25 др. арк..
6. *Кузьминчук Н.В.* Методичний підхід до оцінки ринку послуг виробничого характеру промислових підприємств Харківського регіону // Вісник ХДПУ. – 2000. – Вип. № 128. – С. 63–69. – 0,31 др. арк..
7. *Внукова Н.М., Кузьминчук Н.В.* Методологія та практика побудови статистики обсягів послуг виробничого характеру на регіональному рівні // Статистика України.– 2000. – № 4 (11). – С. 30–36. – 0,55 др. арк., із яких особисто автору належить 0,27 др. арк.; особисто автором доведено наявність експоненціального закону, який притаманний розподілу промислових підприємств всіх форм власності.
8. *Кузьминчук Н.В.* Фінансове забезпечення “екстерналізації” послуг на основі ефективності // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Економіка. – 2000. – Вип. 45. – С. 61–62. – 0,09 др. арк..
9. *Кузьминчук Н.В.* Оцінювання розвитку ринку послуг виробничого характеру // Банківська справа. – 2001. – № 1. – С. 58–60. – 0,31 др. арк..

10. *Кузьминчук Н.В.* Оцінка обсягу надання виробничих послуг промисловими підприємствами Харківського регіону // Вісник НТУ “ХПІ”. – Харків: НТУ “ХПІ”. – 2001. – №131. – С.176–180. – 0,20 др.арк..

Додаткові публікації:

11. *Грачов В.І., Кузьминчук Н.В., Черкас Д.М.* Методология формирования подразделений по оказанию услуг предприятиям ассоциативного типа. – Харьков: 1999. – 16 с. (Препринт / НАН Украины. СВНЦ, ХГЭУ) – 1,15 др. арк., із яких особисто автору належить 0,4 др. арк.; безпосередньо автором підготовлено розділ щодо теоретичного аспекту змісту обслуговуючої діяльності.

12. *Кузьминчук Н.В.* Стратегия экономического развития производственных услуг // Стратегія економічного розвитку в умовах глобалізації: Матеріали XI міжнар. наук.–практ. конф. – Том 2. – Чернівці: МП “Юніверс Лтд.”. – 2000. – С. 288–292. – 0,3 др. арк..

13. *Кузьминчук Н.В.* Инвестиционная составляющая рынка услуг в условиях нестабильной экономики // Економічний вісник ДДФЕІ. – Т. 2. – Дніпропетровськ: ДДФЕІ, 2000. – С. 15–17. – 0,25 др. арк..

14. *Кузьминчук Н.В.* Параметры конкурентоспособности услуг производного характера // Сучасні проблеми розвитку виробництва: Зб. матеріалів IV наук.–практ. конф. молодих економістів. – Харків: ТОВ “Модель Всесвіту”, 2000. – С. 80–83. – 0,25 др. арк..

15. *Кузьминчук Н.В.* Концептуальні аспекти розвитку послуг виробничого характеру у Харківському регіоні по галузях промисловості // Стратегічні пріоритети розвитку регіонів у системі економічної політики в Україні: Матеріали XII міжнар. наук.–практ. конф. – Т. 2. – Чернівці: Вид.–во “Золоті литаври”. – 2001. – С. 236–239. – 0,4 др. арк..

16. *Кузьминчук Н.В.* Развитие производных услуг как фактор обеспечения равновесия промышленных систем // Проблемы равновесия экономических систем в условиях рыночной трансформации: Материалы межвуз. науч.-практ. конф. – Харьков: Народная укр. академия, 2001. – С. 51–54. – 0,14 др. арк..

17. *Кузьминчук Н.В.* Системний підхід до оцінки стану ринку послуг Харківського регіону // Системний аналіз та інформаційні технології: Зб. тез доповідей учасників III міжнар. науч.-практ. конф. студ., асп. та молодих вчених. – К: НТУУ “КПІ”, 2001. – С. 65–67. – 0,13 др. арк..

АНОТАЦІЯ

Кузьминчук Н.В. Економіко–організаційне забезпечення розвитку послуг виробничого характеру. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.07.01 – економіка промисловості. – Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”, Харків, 2002.

Захищаються результати теоретичних досліджень і методичні рекомендації щодо економіко–організаційного забезпечення розвитку послуг виробничого характеру у промисловості.

У роботі уточнено поняття “послуга виробничого характеру” як найважливішої складової сфери послуг на структурному рівні та економічну сутність поняття “організаційне забезпечення розвитку” на основі узагальнення наукових позицій. Автором вперше доведено наявність експоненціального закону, який притаманний розподілу промислових підприємств всіх форм власності за групами з обсягів надання виробничих послуг, на основі методики оцінки ринку виробничих послуг щодо розподілу підприємств; запропоновано систему показників з урахуванням яких розроблено методику оцінки розвитку промислового ринку послуг виробничого характеру. Дістало подальший розвиток визначення термінології зі стандартизації стосовно надання послуг виробничого характеру промисловими підприємствами; економіко–організаційне забезпечення розвитку послуг виробничого характеру за основними напрямками діяльності промислових підприємств. Удосконалено методичний підхід до інтегральної оцінки темпів економічного розвитку для визначення економічної ефективності та характеру розвитку промислових підприємств у сфері виробничих послуг.

Ключові слова: промисловість, послуга виробничого характеру, розвиток, економіко–організаційне забезпечення розвитку, форма власності, підприємства промисловості, економічна ефективність.

АННОТАЦІЯ

Кузьминчук Н.В. Экономико–организационное обеспечение развития услуг производственного характера. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.07.01 – экономика промышленности. – Национальный технический университет “Харьковский политехнический институт”, Харьков, 2002.

Развитие услуг производственного характера в странах с высокоразвитой промышленностью является одним из самых значительных явлений экономической жизни второй половины XX века.

В диссертационной работе защищаются результаты теоретических исследований и методические рекомендации относительно экономико–организационного обеспечения развития услуг производственного характера.

Теоретически исследовано и уточнено понятие “услуга производственного характера” в типологическом разрезе, что позволило обобщить теоретико-множественное ее понимание, как виде работ в производственной деятельности предприятия (производителя) на основе добровольного взаимодействия между производителем и потребителем, в процессе которого может создаваться материальный продукт и улучшаться качество или потребительская стоимость существующего материального продукта, а результаты выражаются в полезном эффекте, выгоде, удовлетворении потребностей потребителя (предприятия).

Такой подход отвечает основам Государственного классификатора продукции и услуг и разрешает классифицировать виды работ относительно услуг производственного характера, который является начальным этапом к стандартизации обслуживающей деятельности как основы ее развития.

Предложен методический подход для проведения анализа промышленного рынка услуг производственного характера на примере Харьковского региона, который способствует исследованию тенденций развития этого рынка и позволяет усовершенствовать статистическую обработку отчетности промышленных предприятий по форме 1–П. Это отвечает задачам Программы реформирования государственной статистики Украины на период до 2002 года.

Установлено, что распределение промышленных предприятий Харьковского региона по объему предоставления услуг отвечает экспоненциальному закону и не зависит от формы их собственности. Методика является всесторонней, комплексной, имеет универсальный характер и может быть использована для анализа рынка услуг не только производственного характера.

Анализ нынешних тенденций экономического прогресса и реальных показателей относительно предоставления услуг производственного характера промышленными предприятиями Харьковского региона показал, что именно сфера услуг является одним из наиболее важных элементов становления и развития экономики с рыночным механизмом хозяйствования. Поэтому создание условий для активизации данной сферы – необходимое условие для преодоления кризиса, обеспечения стабилизации и роста экономики.

На основе использования методов логического анализа уточнено понятие “организационное обеспечение развития”; раскрыта сущность его составляющих с целью определения основных направлений, методов усовершенствования и построения системы экономико–организационного обеспечения развития услуг производственного характера.

Доказано, что экстернализация услуг как качественно новое явление в создании самостоятельных организационных структур, которые занимаются оказанием производственных

услуг, выделенных из производства сопровождается терциализацией рабочей силы, то есть переходом ее в сферу услуг, что решает проблему кадрового обеспечения развития этой сферы и уменьшению затрат на промышленном предприятии.

Специфической особенностью современного этапа развития промышленного рынка услуг в Украине является его некоторое оживление, которое обусловлено появлением признаков преодоления кризисных явлений в экономике. Сохранение позитивных тенденций возможно лишь при условии проведения взвешенной экономической политики. Этот процесс требует соответственного экономико–организационного обеспечения, в том числе углубления исследований в сфере производственных услуг.

Ключевые слова: промышленность, услуга производственного характера, развитие, экономико–организационное обеспечение развития, форма собственности, предприятия промышленности, экономическая эффективность.

SUMMARY

Kuzmenchuk N.V. Economy–organizational provision of production character services. – Manuscript.

The dissertation for the scientific Degree of Candidate of Economic Science in Speciality 08.07.01 – The National Technical University “Kharkiv Polytechnical Institute”, Kharkiv, 2002.

The results of theoretical researches and methodic recommendations as to the economic and organizational development of improving industrial character services in industry are defended.

The notions “industrial character services” and “organizational provision development” are defined more precisely in the work as the most important elements of services by generalizing scientific grounds. The author was the first who proved the exponential law availability, which is typical to all industrial enterprises division with all forms of property as to the groups of the amount of the applied production services on the basis of the market services evaluations of the industrial character services. Further development of standartization terminology as to the industrial services provision by enterprises; economic organizational services provision of the industrial character according to the main directions has been developed. Methodic approach as to the integral evaluation of the economic development steps for determination of the enterprises economic efficiency development in the industrial services sphere has been improved.

Key words: industry, production nature services, development, economic and organization provision of development, form of property, industrial enterprises, economical efficiency.

Підписано до друку 04.04.2002

Формат 60x90 1/16.

Папір офсетний.

Гарнітура Times New Roman.

Друк Riso.

Обсяг 0,9 ум.–друк. арк.

Тираж 100 прим.

Зам. № ____

Віддруковано в НВФ “Промпроект”.

61050, Україна, м. Харків, Червоношкільна набережна, 2.